

meni dejstvo, da tako rekoč vsi predstavniki vseh krščanskih in nekrščanskih religij razglašajo enakost med ljudmi, njihovo bratstvo in potrebo po medsebojni ljubezni. Težko je celovito odgovoriti na vprašanje, zakaj je tako. Toda lahko si predstavljamo, da bodo cerkve pred Božjo sodbo dajale odgovor za vsako »molitev za domovino«, za vsako posvetitev tega ali onega naroda tej ali oni Mariji (da ne govorim o kakšnem blagoslavljanju orožja v preteklosti ali vojaških prisegah v cerkvi) – za vsako molitev, za vsak blagoslov, za vsako posvetitev, ki je (če je) ustvarjala zavest o naši božji izbranosti in naši stvari kot božji stvari. Ni treba Bogu pomagati, da bi spoznal, kaj je njegova stvar, kaj in koga naj varuje: treba je pomagati ljudem, da spoznajo, česa se morajo varovati in kaj morajo varovati, če/ker zaupajo v Boga. Če to velja v izjemnih razmerah konfliktov in bojev med narodi in državami, velja v blagi obliki, zato pa toliko bolj trajno, tudi za razmerja in konflikte znotraj določene družbe, naroda, države.

Rudi
Rizman

Demokracija iz lastnih izkušenj

Ali je res tako »zelo malo večnega med nami«, kot ugotavlja Ciril Zlobec, ki me (nas) je povabil k temu razmišljanju? Gledano s kulturološkega in morebiti tudi (ne vsakega!) zgodovinskega (bolj dogodkovnega) vidika taki trditvi ni mogoče ugovarjati. Sociologi so glede na naravo svoje stroke poklicani, da v družbenih procesih bolj kot njihovo enkratnost odkrivajo njihove konstante, torej tipične in na

daljši zgodovinski čas odporne in značilne pojave v družbi. Tako kot ni na primer prva naloga zdravnika, da je razočaran nad zdravstvenim stanjem pacienta, tako tudi sociologa kot sociologa aktualna stanja v družbi ne smejo v prvi vrsti vznemirjati ali skregati se z upi, ki jih je v zvezi z njimi kdaj prej skrbno gojil, ali z orodji, ki jih pozna politika, celo pomagal spravljati v življenje.

Za kolikor toliko objektivno oceno družbenega stanja po zlomu političnih sistemov pri nas in sploh v celotni Srednji in Vzhodni Evropi še manjka čas, v katerem bi mogli o določenih procesih in institucijah govoriti kot o relativno stabilnih in sociološko prepoznavnih pojavih. To pa je prav tisti najbolj bistveni pogoj, brez katerega o resnejši analizi niti ni mogoče govoriti. Naša težava pa je v resnici še težja, ko vpeljujemo v našo »poskusno« analizo moment distinktivnega socialnega prostora, zamejenega z imenom Slovenija. Ne prej in ne po zlomu (real)socialističnega sistema Slovenija ni bila oz. ni primerljiva brez pomembnih »ostankov« z usodo drugih centralnoevropskih oz. vzhodnoevropskih držav. V vsakodnevnih političnih in ideoloških spopadih, kar je razumljivo, za pomembne distinkcije ne le da ni prostora, temveč topijo njihovo bojno ostrino. Pri analitičnih prizadevanjih, če si naj ta sploh zaslužijo takšen pridev, pa mimo omenjenih distinkcij preprosto ni mogoče. Brez »kulture razlikovanja« se ni mogoče zamisliti napredovanja vednosti na tem področju. Samo s skovankami, da gre za

»postkomunizem« oz. z obkladanji z »boljševizmom« pa še zdaleč ne bomo mogli zadovoljivo izraziti, kaj se v resnici dogaja s slovensko družbo tukaj in sedaj.

Omenjenemu nasilju nad družbenim življenjem lahko sociologija, če se omejim v tem trenutku nanjo, naredi konec le na ta način, da se različnim skušnjavam po (politično) poenostavljenem razumevanju družbenega dogajanja postavi po robu s kompleksnejšimi orisi individualnih in kolektivnih življenjskih zgodb (pasivno) in predvsem s samo konstrukcijo družbene resničnosti (aktivno). Obe ti nalogi še čakata na svoje sociologe. Sociologi v tem pogledu ne zaostajajo dosti za politiki, čeprav je njihova poklicanost za to, da nekaj naredijo, bistveno večja. Z nekaj poenostavljanja bi lahko ponovili, da bistveno dlje od poimenovanja predmeta proučevanja – postkomunistične družbe – za zdaj še ni prišlo. Vendar je treba spomniti, da so sociologi in z njimi sociologija kot kolektivno intelektualno podjetje odlično analizirali družbe v razmerah *ancien régime* in na ta način prispevali k njegovemu padcu. Politične spremembe omenjenih socioloških analiz niso čez noč razveljavile in so nam lahko tudi po omenjenih prevratih v veliko oporo. Poskušali bomo predstaviti nekaj njihovih po našem prepričanju relevantnih spoznanj, s katerimi je mogoče kompleksneje (sociološko) predstaviti urednikovo dilemo »pluralnost ali izločanje«.

Izgradnja in stabilizacija novih (postkomunističnih) sistemov bo prav gotovo zahtevala daljši čas, morebiti samo desetletje in pol, lahko pa tudi več. Družbeni procesi, s katerimi se v tem trenutku soočamo, so v fluidnem stanju in so še zelo (časovno in v smislu oblikovanja organske solidarnosti v družbi) daleč od njihove bolj ali manj končne ustalitve. Preteklost teh družb bo še dolgo obvladovala njihove družbene tokove in bo včasih v pomoč, največkrat pa ovira pri vzpostavljanju liberalno demokratskih vrednot in sistemov. Tako za Slovenijo kot tudi druge centralne oz. vzhodnoevropske države velja, da so bili družbeni sistemi teh držav pred njihovim komunističnim prevratom v večini avtoritarne in ne toliko totalitarne kova. S tem hočemo reči, da je bila na eni strani družbena moč skoncentrirana pri peščici, ki je sestavljala vladajočo elito, na drugi strani pa so temu navkljub obstajali prepoznavni elementi pluralizma in počasne, a vendarle napredujoče družbene avtonomije. Poznejše komunistično obdobje je te spodbudne elemente deloma zatrla in deloma podredilo enostransko razumljeni in izvajani modernizaciji – se pravi modernizaciji, ki ne le da ni zasledovala samo ekonomskih ciljev, temveč je tudi te nadalje omejila s strateškim opiranjem na težko industrijo z njeno obsojenostjo na povečini primitivno oz. nerazvito tehnologijo.

Glavni problem postkomunistične družbe je velik prepad med demokratično formo in njeno realno substanco. Pri tem merimo predvsem na to, da je demokracija usodno povezana s takimi političnimi vrednotami, kot so to samoomejevanje, kompromisi in pogajanja, ki jih morata spoštovati tako oblast kot opozicija. Teh vrednot prav tako ne prinese čez noč še tako radikalen politični prevrat, temveč gre za pridobivanje izkušenj, ki si navadno, kot je znano iz številnih zgodovinskih primerov, tudi vzamejo veliko (zgodovinskega) časa. Rušenje starega družbenega in političnega sistema je bilo dosti lažje opravilo kot pa izgradnja novega. Poleg tega pa je potrebno opozoriti še na nekaj drugega. Zahodnoevropske demokracije niso preprosto kopirale demokratskih institucij druga od druge, temveč je vsaka posebej med njimi morala izoblikovati sebi primerne in v bistvu

neponovljive, čeprav hkrati tudi primerljive s stališča splošnih demokratičnih načel, človekovih pravic in na primer tolerance, družbene naprave skupaj s pravili demokratične igre. To dejstvo bo oz. ima še večjo težo v današnjih postkomunističnih družbah/državah, ki se nedvomno soočajo še z večjimi medsebojnimi razlikami kot zahodnoevropske države.

Politične stranke v postkomunističnem svetu še zdaleč ne spominjajo na stranke z identičnimi imeni v zahodnih demokracijah. Medtem ko zadnje bolj ali manj transparentno artikulirajo tako materialne kot nematerialne interese, so prve bolj konglomerati, sestavljeni iz različnih, najpogosteje tudi med seboj sprtih, političnih tokov, ki se povečini oblikujejo ob takih samo nematerialnih identifikacijah, kot sta to tradicija in morala. Kapitalnih ekonomskih interesov in še posebej interesov večjih družbenih skupin ne predstavlja nobena od novonastalih političnih strank – v njihove politične programe in vsakodnevno politiko zaidejo bolj po naključju kot pa po kakšnem pravilu. Kot je znano, je v svetu zahodne politike potegnjena vidna razmejitvena črta: levo usmerjene stranke podpirajo relativno visoko alokacijo družbenih ciljev, medtem ko desne stranke praviloma podpirajo individualne pravice. Seveda moremo in moramo tudi to dejstvo razumeti kot dediščino maksimizacije monopola ene same politične (komunistične) stranke v preteklosti, ki je imela za posledico atomizacijo družbe in z njo zvezano osiromašenje njenih pluralističnih in solidarnostnih vezi. Če je danes sploh mogoče z zanesljivostjo govoriti o levici in desnici v postkomunističnem svetu, potem je mogoče zanj reči, da sta obe nastopili prvo učno dobo, vladanja – zanj sta prej nepripravljeni in neosposobljeni kot pa obratno. Levica si po zlorabah njenih socialnih (utopičnih in represivnih) projektov še dolgo časa ne bo opomogla, medtem ko se desnica pod komunistično vladavino niti ni imela priložnosti, da se modernizira, tako kot se je to z njo dogajalo na Zahodu. Post-komunistična desnica ostaja tako ujetnik pred-modernega političnega in družbenega časa iz 30. let tega stoletja z idejami, ki se namesto na ideje modernih družbenih skupin navezujejo na ideje plemstva: staro namesto novo razumevanje nacionalnosti (v globalnem svetu), na čast in fundamentalistično moralnost. Za nediferencirani in homogeni družbeni svet preteklosti so bile omenjene ideje nekaj povsem normalnega in kompatibilnega, medtem ko v modernem, visoko diferenciranem in kompleksnem svetu že zdavnaj nimajo in tudi ne morejo več imeti svoje nekdanje vloge. Nove vrednote, zvezane s poslovanjem, trgovino in racionalizacijo človeških in družbenih razmerij, si zato v postkomunističnem svetu le s težavo in nezaupanjem utirajo svojo pot.

Med najbolj zaskrbljujoče pojave v post-komunistični in med njimi še posebej v slovenski družbi, spada nazadovanje civilne družbe. Ne le, da je bila civilna družba v zadnjih dobrih desetih letih v Centralni in Vzhodni Evropi eden najbolj svežih in celo modnih političnih konceptov, temveč mu, to lahko povemo brez pretiravanja, poleg prosvetljenih političnih elit in osebnosti znotraj komunističnega sistema (od Gorbačova do Kučana) pripada največja zasluga za zrušenje starega monolitnega reda. Po razpadu totalitarne oblasti je, kot kaže, civilna družba izgubila svojega »naravnega« sovravnika. Ali je babica (zgodovina) skupaj z vodo odvrгла tudi dojenčka? Prav gotovo bo moralo preteči še nekaj časa, preden se bomo lahko dokopali do odgovora na vprašanje, kaj se je zgodilo s komaj rojeno civilno družbo? Za zdaj je mogoče vseeno reči, da smo v tem trenutku v postkomunističnih družbah priče mučnemu procesu identifikacije in reidentifi-

kacije interesov, za katerega prav tako ni mogoče z zanesljivostjo povedati, koliko časa si bo vzela.

Vse dotlej, dokler ne bo zaživela civilna družba, pa je mogoče napovedati, da bodo prevladovale mešane oblike tradicionalne in karizmatične legitimizacije politične oblasti, ki jih bosta načela šele spodbudnejša znamenja notranje ekonomske evolucije ekonomskih struktur in kulturnih mentalitet, v nič manjši meri pa tudi vključevanje tega sveta v neprimerno bolj razvite, s pluralizmom začinjene ustanove in postindustrijske vrednostne sisteme zahodnega sveta. Primeri Avstrije, Finske, Grčije in morebiti še Španije, ki so po svoji nerazvitosti bolj spominjale na dežele Centralne in Vzhodne Evrope pred nastopom komunizma, napeljujejo k upanju, da obstaja možnost prehoda v moderni svet tudi za te zadnje države, med njimi, kot napovedujejo, še najbolj za Madžarsko, Slovenijo in Češko. Seveda se temu upanju ne smemo prepustiti kot nečemu, kar nam bo zgodovina podarila. V resnici gre le za preizkušnjo, ali bomo zmogli nacionalni napor, ki ima svojo ceno za to, da bomo lahko iztržili boljšo različico prihodnosti od tiste manj prizanesljive, ki si jo po nič kaj (post)modernem aktualnem političnem dogajanju v Sloveniji utegnemo morebiti celo zaslužiti.